

VĒSTURE KĀ KAISLĪBU DRĀMA

Ja būtu nepieciešams īsi raksturot latviešu vēstures apziņas vadmotīvu, tad droši vien nāktos sacīt – tās ir sāpes. Mums, latviešiem, vēsture sāp. Mēs to nesam kā smagu nastu savos plecās. Pētot vēsturi, veidojot muzeju ekspozīcijas un rakstot un lasot grāmatas, mēs arī gādājam, lai šo nastu nekad neaizmirstu. Turpretī cittaute vēsture mums reizēm šķiet kā satraucošs piedzīvojums, kā avantūra, kā «burlaku gabals», kā galma intrīgu spēle. Arī – kā nometņu un ugunsgrāmu laiks un karacīrviņu atrakšana un aprakšana. Tur sava vieta ir bruņiniekiem un sirdsdāmām, gladiatoru cīņām un eksotiskām indēm. Šāda attieksme nav pārsteidzoša, jo Valtera Skota un Aleksandra Dimā romānus lasām krietni biežāk par monogrāfijām. Šādu attieksmi varētu arī uzskatīt par maldīgu vai vismaz vienkāršotu, taču vēstures azartisko pusi nevajadzētu ignorēt nevienā zemē. Tāpat nevar ignorēt cilvēciskās muļķības, nejausību, aizspriedumu un pārpratumu lomu vēsturē. Visbeidzot jau dažus gadu desmitus rietumu – un nupat arī Latvijas – vēstures zinātnē ir pieklājīgi runāt par jūtām un vēstures aģentu emocionālo motivāciju.

Grāmatai, kas tagad ir jūsu rokās, ir vairāki autori un tā stāsta par virkni izglītotajai sabiedrībai pazīstamu, bet savstarpēji nesaistītu notikumu. Tādā vietā jautājums – kādēļ tieši par šiem notikumiem? Lai arī grāmatas apakšvirsraksts rosina domāt, ka tā stāsta par nodevību, skandāliem un tiesas prāvām – un tā patiešām ir –, tomēr uzdrīkstos izcelt citu motīvu.

Šķiet, ka šīs grāmatas galvenās varones ir kaislības. Būtībā tā stāsta par to, kā kaislības – tiklab cildenas, kā zemas – iejaucas vēstures plūdmā un virza to kopā ar dažādu ļaužu grupu ekonomiskajām un politiskajām interesēm, citiem vārdiem, tās iejaucas racionāli pamatojamā vēstures procesa virzīšanā.

Nepatīkšanas rodas tautai, kuras valdnieks brieduma gados zaudē galvu tādas sievietes dēļ, kam piemīt maz krietnu tikumu un vēl mazāk labas slavas (nodaļā «Karalis un kurtizāne»).

Karaļiem kā literāriem tēliem mīļāko esamību piedod krietni vieglāk kā jebkuram citam, varbūt pat pieļaujot, ka tas piederas valdnieku arodam. Piedod gan, ja vien tas nav mūsu valdnieks un mums nav jādzīvo iekāres bezprāta pārņemta monarha valstī. Tad vērtību skala ir cita. Viena lieta, ka monarhu neprāts putina valsts kasi. Cita – ka no saviem valdītājiem sagaida, lai tie būtu ētiski vismaz līdzvērtīgi saviem pavalstniekiem, reizēm arī – lai tie rīkotos ētiski un saprātīgi pavalstnieku vietā.

Karaļu dzīve nav viegla, sākot jau no šūpuļa, un neviens nav skaitījis, cik bieži kaut kas noiet greizi. Tā notiek ne vien nelabvēlīgu apstākļu vai nepārvarama likteņa, bet arī nejēdzību, apstākļu sakritības un nejausību dēļ – par to stāsta nodaļa «Maierlingas traģēdija». Tā rosina arī domāt, ka romantiskie iemesli, kādus labprāt meklējam, varbūt ir daudz retāk sastopami nekā iepriekšminētās sagādīšanās un nejēdzības.

Latviešu valodā vārds «zinātkāre» (tā nebūt nav visās valodās) liek domāt, ka tā ir rada citām iekārēm. Un tā arī ir. Zināšanas par pasauli sniedz noteiktu praktisku labumu un saistītas ar jaunu tehnoloģiju apgušanu, kas dod arī naudu, tomēr cilvēce tiekusi pēc jauniem atklājumiem arī zināšanu pašvērtības dēļ – tādēļ, ka cilvēks ir intelektuāli ziņkārīga būtne. Viņš kāro zināt. Līdz 19. gadsimtam, kad priekšplānā izvirzās tā dēvētās diskursīvās zinātnes (vēsture, socioloģija, literatūrzinātne), lielo atklājumu lauki bija fizika, astronomija un matemātika. Vispirms te jāmin garīdznieks Nikolajs Koperniks ar savu heliocentrisko teoriju, taču šī teorija ilgi palika teorētiska, jo uzskatāmi to pierādīt (un arī, ko nemaz tik bieži nepiemin, parādīt, kur N. Koperniks maldījās) nebija iespējams līdz teleskopa izgudrošanai. Tādēļ N. Koperniks un viņa pāvestam veltītais darbs nevienu un neko neapdraudēja. Situācija mainījās, kad teleskopa izgudrotājs Galileo Galilejs 1632. gadā publicēja savu darbu «Dialogs par divām pasaules sistēmām». Šīs divas sistēmas bija Ptolemaja un N. Kopernika teorijas. Grāmata noveda G. Galileju inkvizīcijas priekšā, un šodienas cilvēkam ir grūti saprast, kāds gan bija viņa noziegums. Problēma, ko radīja G. Galileja darbs, nebija astronomiska, tā bija teoloģiska un vispirms jau attiecās uz Dievu un Paradīzes novietojumu. Kur praktiski, t. i., fiziski, tie atrodas, ja Zeme griežas ap Sauli un tādi jēdzieni kā «augšā» un «apakšā» iegūst jaunu saturu? Tālāk G. Galileja argumentācija parādīja, ka novērojums un loģisks secinājums var būt tikpat vērtīgs un atsevišķos gadījumos pat izmainīt Rakstu autoritāti.

Tiesa gan, ir cilvēki, kas G. Galilejam šajā ziņā nepiekrītu arī šodien – lai arī Kristīgā baznīca pavisam nesen ir atzinusi savu maldīšanos G. Galileja lietā.

Ja cilvēki joprojām neuzticas saprātam, tad tie, paradoksāli, neuzticas arī ārpus cilvēciskā saprāta esošajam. Vai svētie un varoņi maz vajadzīgi?

Neviens nav vēl noskaidrojies, ko īsti redz tie, kas skata vīzijas. Savu novērtējumu šai reliģiskajai parādībai parasti dodam atkarībā no tā, vai ticam brīnumiem un pārdabiskajam, vai nē. Neatkarīgi no tā tomēr nevar noliegt, ka Eiropas vēsturē ir bijuši brīži, kad vizionārisms vai pravietiski sapņi ir devuši izšķirošo grūdienu rīcībai, kurai savukārt ir bijušas milzīgas politiskas sekas. Un visai bieži neparasti notikumi ir nacionālo valstu veidošanās procesu pašos aizsākumos. Viens piemērs tam ir krievu Svētais Radoņežas Sergijs, kura loma ne tikai pareizticības vēsturē, bet arī Krievijas valsts celtniecībā ir milzīga tieši tāpēc, ka viņš spēja garīgi sakopot sadrumstalotās ķildīgo kņazistu tautas spēkus. Domājot par Eiropas idejas vēsturi, nevar noliegt Svētā Asīzes Franciska lomu. Cits piemērs – un par to stāsta arī šī grāmatā, ir viena no dažām vēstures sievietēm, kas svarīgu darbu veikšanai tērpās vīriešu drēbēs, jauna zemnieku meitene Žanna d'Arka, kura spēja stāties karaspēka priekšgalā kritiskā brīdī Simtgadu kara laikā un kura, kas iespējams ir vēl svarīgāk, būtībā redzēja Francijas vīziju, kad Francijas vēl nebija. Žannas vīzijas bija, acīmredzot, tik stipras un pārliecinošas, ka viņa bija gatava tās apliecināt arī inkvizīcijas tiesas priekšā, kur sabruka arī fiziski daudz stiprāki cilvēki.

G. Galileja un Žannas kaislības bija cildenas. Tādas spēj pacelt un nest. Taču kaislības mēdz būt arī zemiskas. Alkatība, nenovīdība un atriebības kāre arī ir vēstures procesa virzītājas un šīs trīs īpašības var piemist tiklab indivīdam, kā lielām ļaužu grupām. Tāda parādība kā antisemitisms ir izplatīta visai plaši. Tās pamatā ir gan sociāli, gan ekonomiski faktori, taču ļoti stipri ir arī emocionālie. Antisemitisms ir daudzējādā ziņā līdzīgs raganu prāvām, jo abos parādās Eiropas civilizācijas tumšā puse. Ar ebreju grautiņiem un raganu prāvām eiropieši ir centušies cīnīties pret sabiedrības sociālo stresu, un A. Dreifusa prāva, kam veltīta viena grāmatas nodaļa, to labi parāda. Kā zināms, bise, uznesta uz skatuves, allaž izšaus. Ja būs vēlme sist vai šaut, svešinieks (piemēram, cittautietis) allaž noderēs par mērķi. Tomēr tas noved mūs pie kāda ļoti neērta jautājuma. Vai kādas sociālas grupas (tautas, reliģiskas konfesijas vai sektas, seksuālas minoritātes) pašizolācija, kaut identitātes meklējumu radīta, neizbēgami nenoved pie marginalizācijas? Un tad bises zina, kurp vērsties.

Iepriekšminētais jautājums ir politisks un tādēļ vien nopietns. Bet neaizmirsīsim vēstures banalitātes. Kāds kāro naudu vai varu, sacīsim, alkātis («Afēra ar kaklarotu»). Taču cits krāpjas mākslas pēc. Ja mēdz

atzīt, ka pavešana ir māksla, kādēļ gan lai zagšana vai melošana nebūtu? Negribu sacīt, ka daži viltnieki (Odisejs) ir celti mītu varoņu godā, jo mitoloģizēšanai pašai par sevi nav nekāda sakara ar goda parādīšanu, lai arī nacionālos varoņus, piemēram, mēdz apvīt ar mītiem. Mitoloģizēšana ir, cita starpā, cilvēcisko sajūtu ikonizēšana. Ja kāds mītu varonis pārstāv kādu cilvēcisku kaislību, trūkumu vai vājību, tas liecina par tās nozīmību. Cilvēki to atpazīst mītu varoņos, lai nebūtu tā jāaredz sevī vai savās slieksmēs. Mēs gribam būt viltīgi, jo pastāv tāds varonis kā Odisejs, mēs dziļi sirdī reizēm vēlamies briesmīgi atriebt aizvainojumu, aizskartu patmīlību vai nozaimotu uzticību – kā valkīra Krīmhilde. Un mēs, lai arī baisi tas ir, esam gatavi nodot kā Jūda.

Visbeidzot tieši pēdējo trīs varoņu sakarā jāpiemin vēl kāds interesants šīs grāmatas aspekts – tā atzīst, ka neatkarīgi no kāda personāža faktoloģiskā vēsturiskuma viņš vai viņa ir vēstures procesa sastāvdaļa, ja nodarbinājis cilvēku prātus. Krīmhilde, skaidri zināms, ir mitoloģiska būtne, kuras tēla aizsākumi meklējami Senskandināvu tekstā «Volunda dziesma», no kurienes tas aizceļojis līdz «Volsungu sāgai» un visbeidzot Nibelungu ciklam. Odisejam, visticamāk, bijis kāds prototips, lai arī nav nekādu pierādījumu, ka šis cilvēks bijis īpaši viltīgs. Par Jūdas, Kristus nodevēja, vēsturiskumu pētnieku domas dalās. Tomēr viņi visi trīs ir vēstures daļa. Jo vēstures patiesība ir ne tikai atrodama vai dota lieta – teksts, fakts, arheoloģiskajos kultūras slāņos. Patiesība ir arī radīta lieta. Patiesi šajā ziņā ir mitoloģiski teksti, jo patiesi eksistējoši ir motīvi to radīšanai. Par patiesu var atzīt arī jebkuru vēstures interpretāciju, ciktāl tā ir patiesa un nozīmīga kādai cilvēces daļai.

Agita Misāne,
reliģiju vēsturniece

